

Joanna Nowak*

Stone artefacts made of amphibolite from the settlement of the Linear Band Pottery culture at the site 22 in Świlcza (Świlcza commune), in the context of the settlement network in the area of Rzeszów

ABSTRACT

Nowak J. 2014. Stone artefacts made of amphibolite from the settlement of the Linear Band Pottery culture at the site 22 in Świlcza (Świlcza commune), in the context of the settlement network in the area of Rzeszów. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 9, 123–154

This article discusses stone artefacts made of amphibolite, which have been discovered within the area of the settlement of the Linear Band Pottery culture (LBK) at the site 22 in Świlcza (Świlcza commune). The researchers have found three adzes and a part of an unspecified tool at the site. These tools can be ascribed to the middle and late phase of the Linear Band Pottery culture. The products from amphibolite in the shape of a shoe-last are quite common at the sites of the discussed culture. The problem of naming this type of objects has been emphasised and a need to interpret their functions has been highlighted. The settlement in Świlcza is a part of a settlement network of that culture in the area of Rzeszów, which is also one of many settlement agglomerations of the Early Neolithic period in south-eastern Poland. Therefore, both the site itself and the artefacts recorded there will be presented in the context of the Linear Band Pottery culture settlement in the discussed area and more broadly in the light of similar finds from the area of the Czech Republic and Slovakia.

Keywords: the Linear Band Pottery Culture (LBK), amphibolite tools, so-called “shoe-last” adze, polished stone pick, Early Neolithic settlement, working tools, settlement pit

Received: 02.04.2014; Revised: 28.08.2014; Accepted: 19.12.2014

Introduction

The archaeological site No. 22 in Świlcza, com. loco was recorded during the surface survey carried out in May 1983 by E. Kłosińska and T. Aksamit. The researchers collected there 33 fragments of pottery shards and 6 flint flakes which provided the evidence of the discovery of a LBK settlement of Želiezovce phase. Already then a very high potential of the site was noticed. Nevertheless, it was only in November 2010 that the researchers started rescue work in connection with the planned construction activities by Ikea Centre Poland SA. These studies,

* Institute of Archaeology, Rzeszów University, Moniuszki st. 10, 35-015 Rzeszów, Poland; asiek.nowak@op.pl

in the period from November 2010 to October 2011, covered an area of more than 4 hectares, which was far different from the range of the site established in the course of the Polish Archaeological Record (Pol. Archeologiczne Zdjęcie Polski). It was believed then that the site covered an area of about 1.5 ha. As a result of the rescue research, it was possible to establish the north and south edge of the site.

The site was mostly occupied by the settlement of the Linear Band Pottery culture.

The features of that culture provided numerous ceramic materials and less frequently occurring flint materials with obsidian, and stone finds. With regard to stone artefacts, the researchers recorded a fragment of an unspecified tool and four shoe-last adzes, which will be the subject of this article.

Location of the site

The site 22 (AZP 102-75 / 22) in Świlcza is located on the parcels No. 4750 and 4751/1 and they belong mainly to the village of Świlcza (com. loco) and Trzciana (com. loco) both located in Rzeszów district (Fig. 1). It is situated on the north side of a small elevation of the

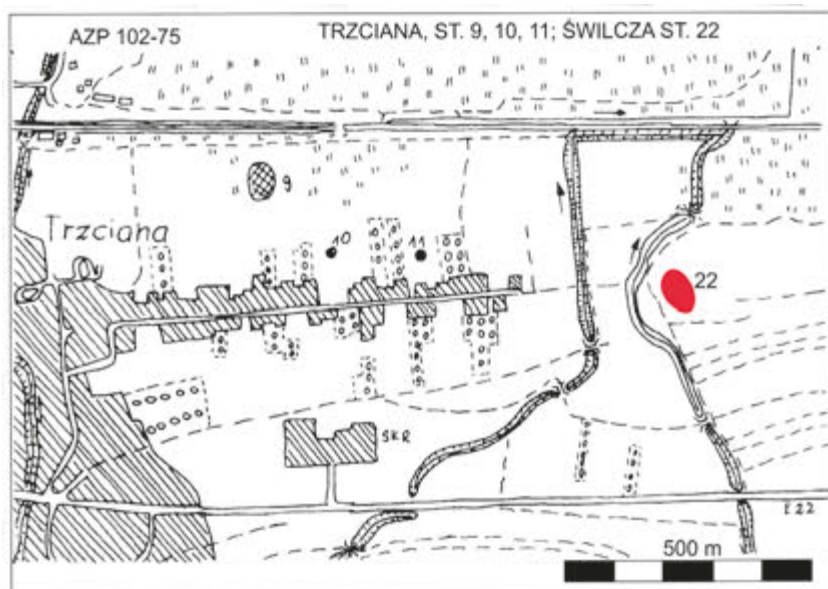

Fig. 1. Świlcza 22, dist. Rzeszów. Location of the site No. 22

Ryc. 1. Świlcza 22, pow. Rzeszów. Lokalizacja stanowiska nr 22

area with an altitude of about 225 meters and the slope of about 5%. From the west and north side of the site, it is surrounded by a small, periodically drying up watercourse. In these parts of the site soil accumulation was observed, which was created as a result of solifluction. The beginning of slopewash deposits can be linked with the settlement of LBK population. In the northern part of the site, the thickness of accumulated sediments was very high, in some places reaching over 2 m. Thickness of the soil covering the southern part of the examined area was about 40 cm, and a subsoil cover consisted here of loess sediments.

Methods of excavation

As a part of archaeological rescue research, the site was excavated within the area of 405 ares. The exploration of the site was conducted along the ground belts with a width of one are, extending approximately along the N-S axis. The numbers of ares correspond to the grid lines established in the framework of the coordinate system, where the N-S axis received digital numbers (1–28), and the W-E axis letters (A–U). In total 20 one are belts, with the length ranging between 130 to 230 m, were examined.

The features were transected by one or more profiled cuts and then they were explored (as halves or quarters) by means of the mechanical layers with a thickness of 20 cm. Moreover, the drawings and photographic documentation were prepared of subsequent levels of exploration and profiles.

Characteristics of sources

A fragment of an unspecified artefact made of amphibolite has been recorded in pit 1165 (L23 / 24), and the tools in the shape of a shoe-last (later called adzes) have been uncovered within the accumulation layer at the are H18 and in pits 549 (are C15) and 1161 (Ł22) (Fig. 2).

Feature 549 (are C15)

The outline of the feature was noticed at a depth of 30 cm from the ground surface. It had an irregular shape, similar to an oval, with the dimensions 160 × 100 cm. The fill of the basin-shaped feature was

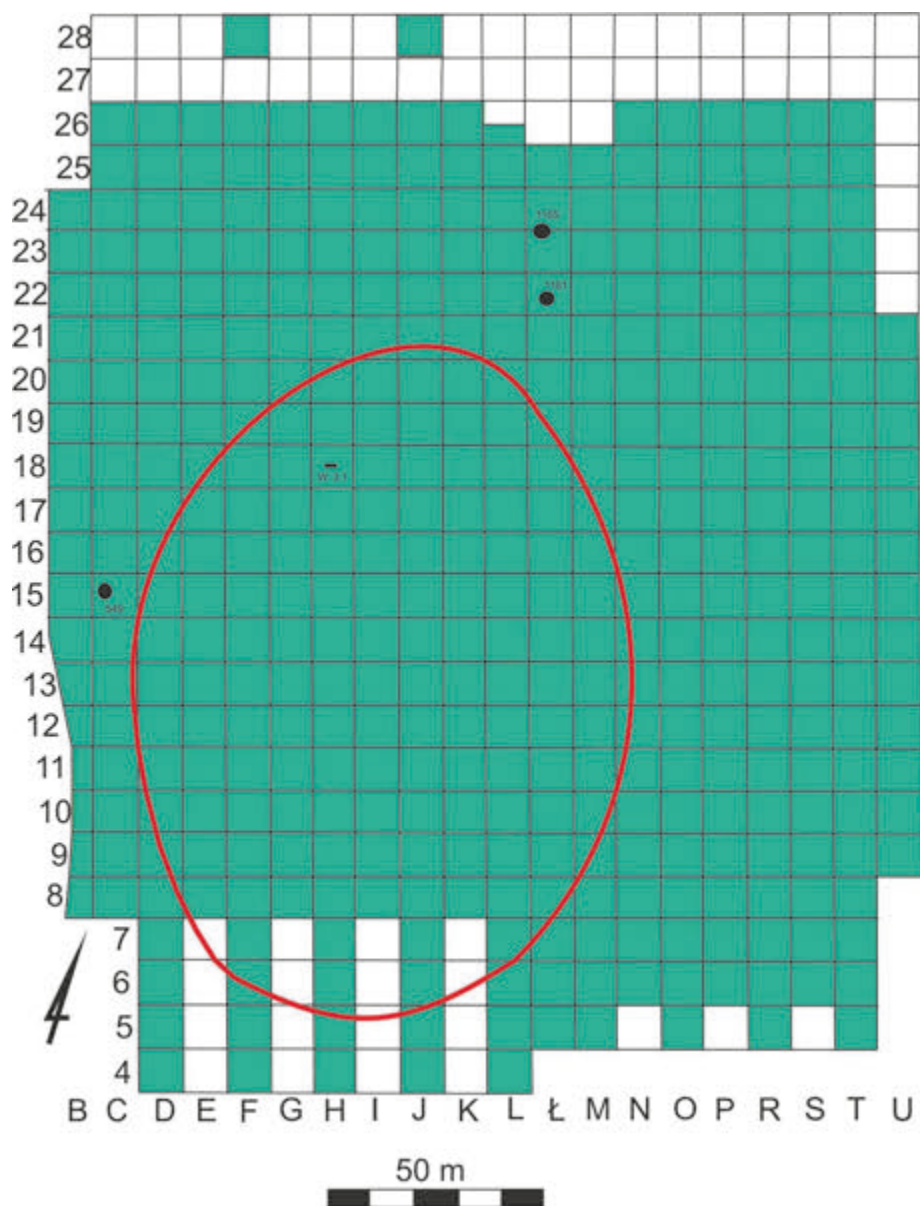

Fig. 2. Świlcza 22, dist. Rzeszów. Location of stone artefacts of the Linear Band Pottery culture within the site (green area – the excavated area; red line – primary range of the site; features where stone artefacts have been registered and places where stone artefacts have been recorded within the cultural layer)

Ryc. 2. Świlcza 22, pow. Rzeszów. Lokalizacja zabytków kamiennych kultury ceramiki wstęgowej rytej w obrębie stanowiska (gdzie: obszar zielony – obszar przebadany; czerwona linia – pierwotny zasięg stanowiska; z obiektami w których zarejestrowano zabytki kamienne oraz miejscami, w których zabytki kamienne zarejestrowane zostały w obrębie warstwy kulturowej)

a dark grey, heavily compacted loess layer with a thickness of about 20 cm (Fig. 3: III).

Inventory:

The depth of 0–20 (30–50) cm:

Ceramics: 15 pottery sherds of LBK, including fragments of rims of three thin-walled vessels: two hemispherical bowls and undecorated rim part, probably also a bowl with an unknown diameter (Fig. 3: II: 2). The first of these had a rim of 20 cm in diameter and it was decorated with a horizontal row of fingerprints extending approximately 2 cm below the rim (Fig. 3: II: 3). The second vessel had a rim with a diameter of 15 cm, and it was decorated by a horizontal incised line located approximately 1 cm below the rim (Fig. 3: II: 1).

The depth 15 (45) cm:

A stone artefact: a low adze in the shape of a shoe-last (according to Brandt, 1967), probably made of amphibolites (Dr J. Trąbskapers. comm.), heavily damaged in the butt part. It is symmetrical in cross-section and trapezoid-shaped layout with two equal sides, and a longer base narrowing upwards. The working edge of the artefact is heavily thinned and polished, and slightly rounded. As for the longitudinal section of the tool, it takes the form of a slightly lenticular shape with a strongly deformed hind end, and oval in cross-section. Its length is 60 mm with the maximum width of 35 mm and the height reaching 15 mm (Fig. 3:I).

Feature 1161 (are Ł22 / M22)

The outline of the feature has been recorded at a depth of 30 cm from the ground level. It had an irregular, elongated shape with dimensions of 300 x 320 cm and homogeneous loess fill of a brown-grey colour. As for the profile, it was bath-shaped (Fig. 4: III), with a maximum thickness of about 50 cm.

Inventory:

The depth of 0–20 (30–50) cm:

Ceramics: 67 pottery sherds of LBK, including 2 characteristic pieces: a rim part of a thin-walled vessel in the type of a hemispherical bowl with a rim having 18 cm in diameter, decorated with a horizontal (probably running around the entire vessel at a height of approximately

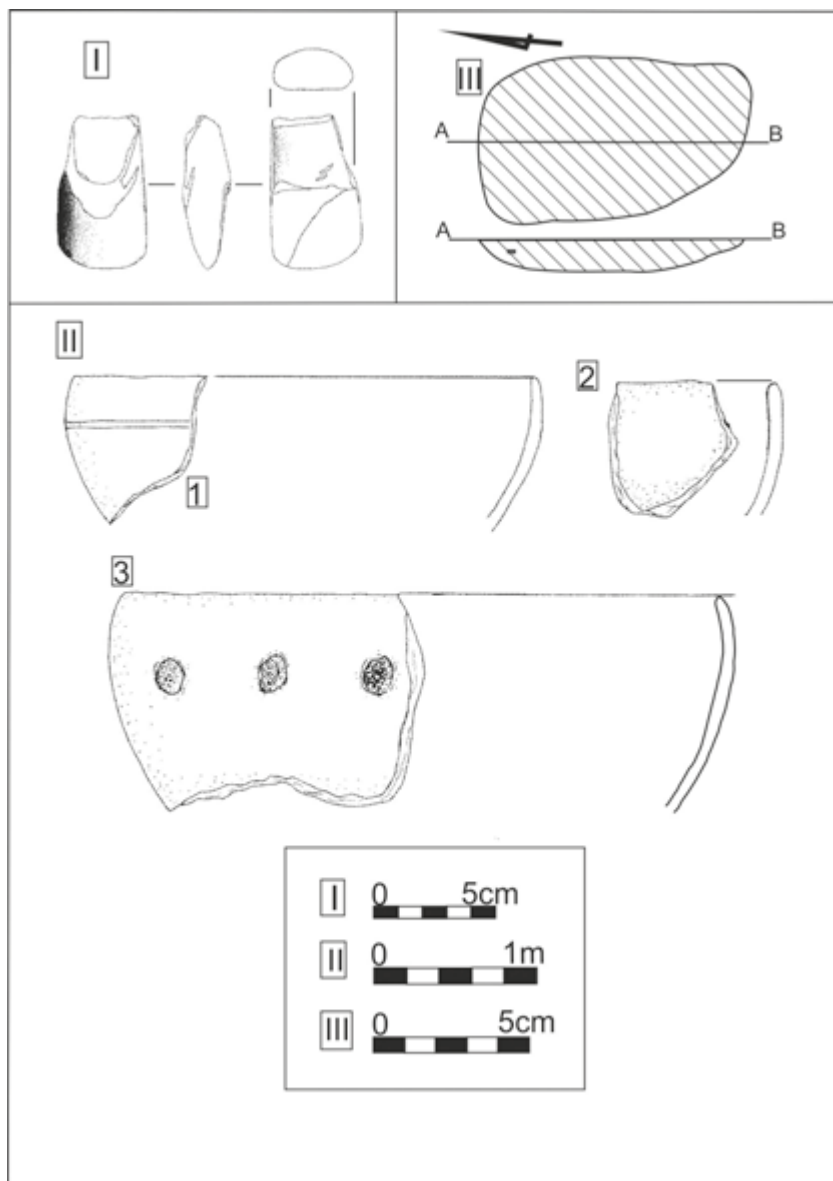

Fig. 3. Świlcza 22, dist. Rzeszów. Pit 549. I: low adze; II: ceramic material; III: horizontal layout and cross-section of the pit (with loess fill of dark grey colour)

Ryc. 3. Świlcza 22, pow. Rzeszów. Jama 549. I: ciosło niskie; II: materiał ceramiczny; III: rzut poziomy i przekrój jamy (z zaznaczonym wypełniskiem lessowym barwy ciemnoszarej)

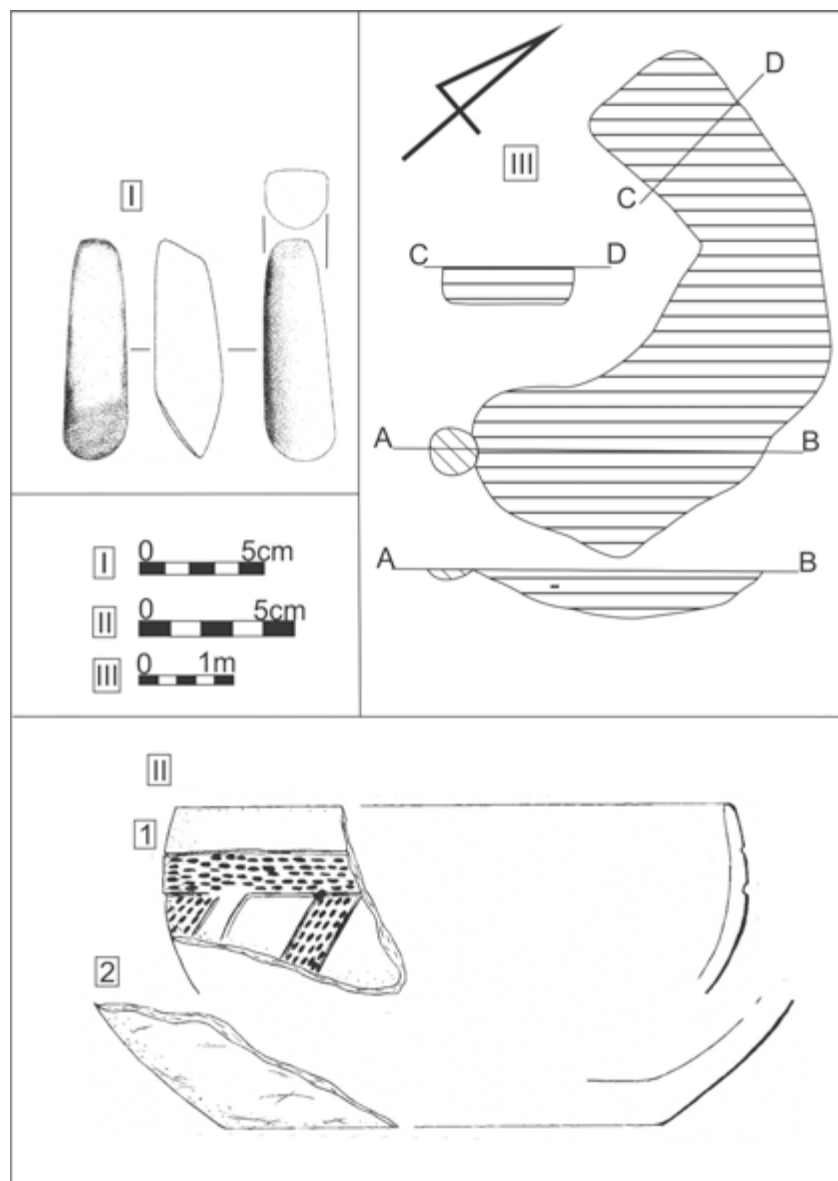

Fig. 4. Świlcza 22, dist. Rzeszów. Pit 1161 I: mid-high adze; II: ceramic material; III: horizontal layout and cross-section of the pit (with loess fill of dark brown-gray colour)

Ryc. 4. Świlcza 22, pow. Rzeszów. Jama 1161. I: ciosło średniowysokie; II: materiał ceramiczny; III: rzut poziomy i przekrój jamy (z zaznaczonym wypełniskiem lessowym barwy brunatno-szarej)

1 cm below the edge) band with a punched ornament and two identical bands, located diagonally in relation to the band surrounding the vessel (Fig. 4: II: 1) and an undecorated piece coming from the bottom of a thick-walled vessel with a base diameter of 14 cm (Fig. 4: II: 2).

Flints: a small blade probably made of Świeciechów flint, a core made of erratic flint and a striker of Świeciechów flint.

A stone artefact: completely preserved, mid-high adze in the shape of a shoe-last (Brandt 1967) with a polished surface. It is 72 mm long and 27 mm high, and the width of the blade is 30 mm narrowing towards the hind part (23 mm). This tool is symmetrical in its cross-section, while its longitudinal layout it is trapezoid-shaped with rounded bases and sides. When seen in profile, it has a form similar to a parallelogram with a highly convex dorsal part (Fig. 4: I).

The depth of 20–40 (50–70) cm:

Ceramics: 7 uncharacteristic pottery sherds of LBK.

Feature 1165 (are L23 / 24)

The outline of the feature has been recorded at a depth of 70 cm from the ground level. It had an irregular shape similar to an oval with the dimensions 300 x 430 cm and homogenous loess fill, of brown-dark-grey colour. As for the vertical cross-section it took the form of an irregular basin (Figure 5: II) with a maximum thickness of about 30 cm.

Inventory:

The depth of 0–20 (70–90) cm:

Ceramics: 20 uncharacteristic pottery sherds of LBK and 1 piece of burnt clay.

Flints: a blade of a small size and a flake probably made of erratic flint.

A stone artefact: a piece of an unspecified stone tool with a smoothed and polished base and a heavily damaged upper part. In its cross-section it used to be probably lenticular, and in the longitudinal section, it is similar to a rectangle, and even though it was damaged, it still remains symmetrical. Its length is 35 mm, width 20 mm, and its preserved height is 20 mm. The artefact is heavily cracked due to being subjected to fire (Fig 5: I).

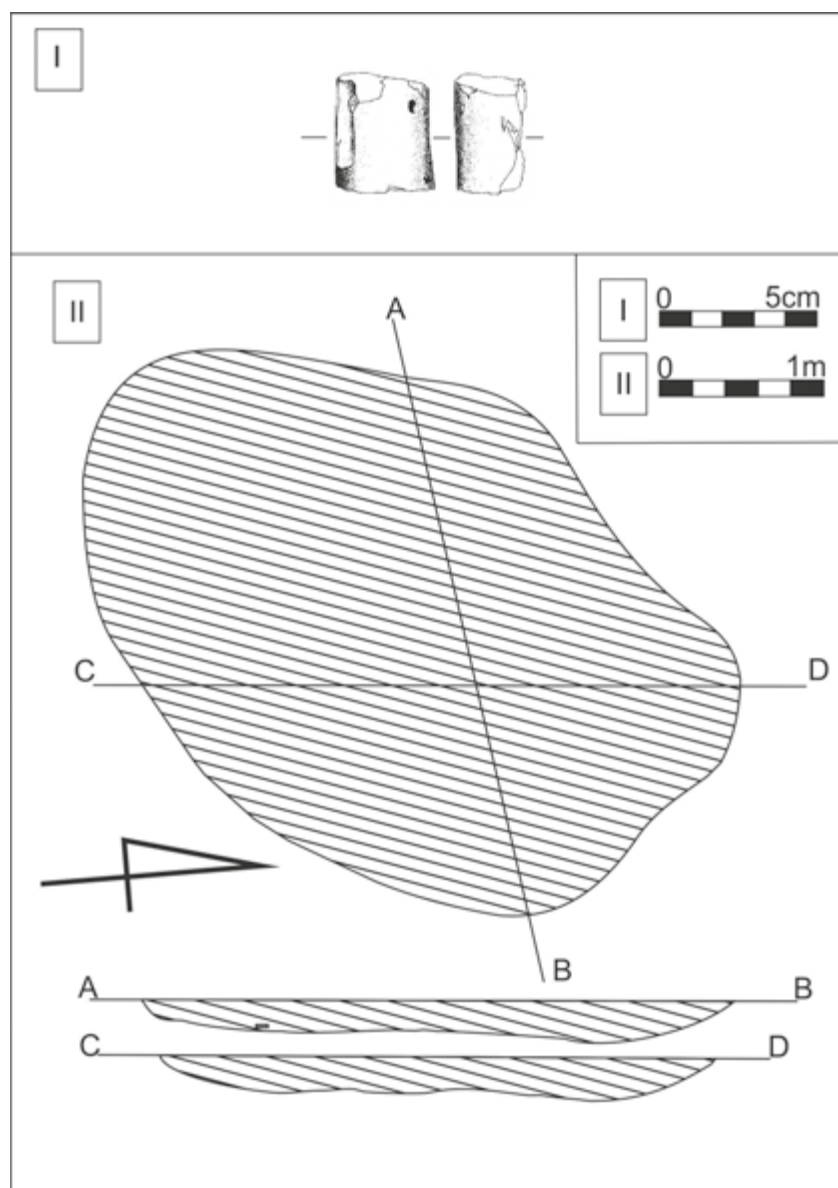

Fig. 5. Świlcza 22, dist. Rzeszów. Pit 1165 I: a fragment of a stone tool; II: horizontal layout and cross-section of the pit (with loess fill of dark brown-gray colour)

Ryc. 5. Świlcza 22, pow. Rzeszów. Jama 1165. I: fragment narzędzia kamiennego; II: rzut poziomy i przekrój jamy (z zaznaczonym wypełniskiem lessowym barwy brązowo-ciemnoszarej)

Layer 3.1 (are H18)

The surface of the site in many parts was covered with an accumulation layer with the thickness between 20 to 50 cm depending on the terrain. Within the are H18, this layer was registered at a depth of 30 cm from the ground level; it was dark grey in colour with a thickness of 20 cm and it contained rich archaeological material. Numerous pottery sherds of LBK have been recorded together with the materials of the Lusatian culture, as well as pieces of burnt clay and other remains.

Inventory:

The depth of 0–20 (30–50) cm:

Ceramics: 130 pottery sherds of LBK and 5 pieces of burnt clay.

Flints: a small flint flake with traces of burning.

Stone artefacts: 2 natural stones and a central fragment of a low shoe-last adze made of amphibolite (Brandt 1967). The two short sides have been damaged. Despite being damaged, the artefact is polished in its entirety and does not wear any signs of burning. In cross-section the shape is similar to a trapezoid, highly irregular due to destruction, and in cross-section is plane-convex. There are no butt and blade parts in the discussed artefact. Its present length is 63 mm, but because its width reaches up to 35 mm, it is possible to assume that it was originally much longer. Its height in the preserved part is 26 mm (Fig 6: 1).

Typology of stone artefacts of the Linear Band Pottery culture

One of the categories affiliated to LBK are objects made of stone, for instance tools in the shape of a shoe-last, also called hoes (Dzieduszycka-Machnikowa 1960, 18; Kulczycka-Leciejewiczowa 1968, 88–89), axes (Grygiel 2004) or adzes (Czekaj-Zastawny, Przybyła 2012). Most of the previously discovered objects of this type were made of amphibolite (Dzieduszycka-Machnikowa 1960, 18; Kadrow 1990, 60; Czopek 1999, 63; Grygiel 2004). A typological division of these artefacts (regarding the shoe-last shape) was made by K. H. Brandt (1967), who distinguished the low and high types.

In this article all tools in the shape of a shoe-last will be named ‘adze’.

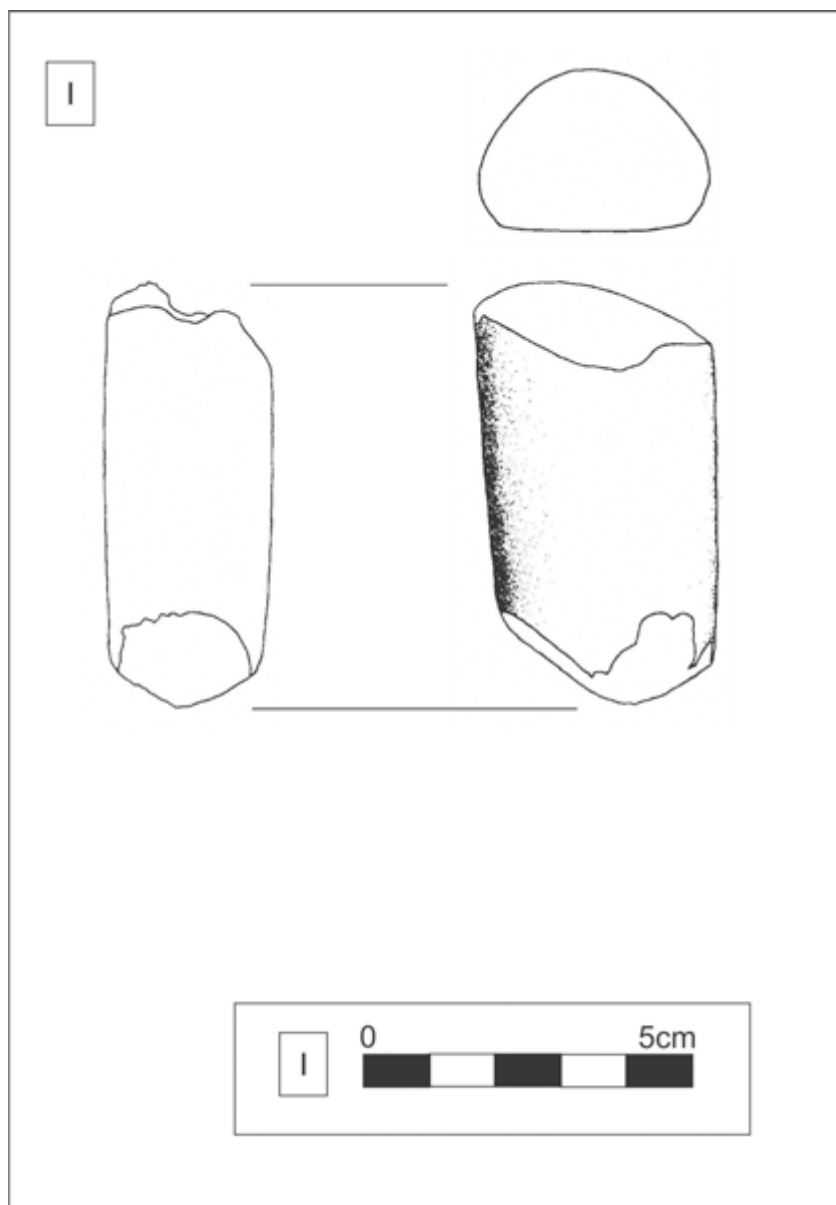

Fig. 6. Świlcza 22, dist. Rzeszów. I: a low adze recorded within the cultural layer (are H18)

Ryc. 6. Świlcza 22, pow. Rzeszów. I: ciosło niskie zarejestrowane w obrębie warstwy kulturowej (ar H18)

The chronology of the discussed stone artefacts

The discussed flint and stone artefacts do not possess features which would allow for determining their chronology. Therefore, in order to establish their chronology, it is necessary to take into account the stylistic dating of ceramics which was found in association with these artefacts. There were numerous pottery sherds recorded within the settlement in Świlcza, which can be dated to the middle and late phase of the culture with a high degree of probability (the materials are currently under study).

A piece of a vessel decorated with a broad band with punched ornament, uncovered in the pit 1161 is analogous to the inventory from the pit 768 at the site of No. 3 in Brześć Kujawski (com. loco) (Grygiel 2004, 168, fig. 99) and at the site No. 1 in Falborz – (com. Brześć Kujawski) the remains from the feature 4 (Grygiel 2004, 357, fig. 270: 4, 5). Similar fragments, dated to the early phase, have been also recorded in Miechowice (now a district of Bytom) site No. 4, feature No. 7 (Grygiel 2004, 378, fig. 289: 6, 7, 8, 9). However, they differ from the above-mentioned fragments from Brześć Kujawski and the piece from Świlcza (gm. loco) in the way that the incised lines defining the bands do not have notes. Similarly dating has been ascribed to the pit 33 from Strachów (com. Kondratowice), which contained a fragment of a vessel decorated in the same way (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 36, fig. 28: 3). The materials decorated in the same style also occurred in areas of south-eastern Poland, among others, in the settlement discovered at the site 62 in Kraków-Nowa Huta (Mogile). These comprise two fragments decorated by a band filled up with punched ornament, but one of them was recorded without context, and the second one was found in the pit 164 (Godłowska 1991, tabl. XX: 2, XXII: 11). Similarly decorated ceramics appeared in the pit 1/88 from Dobšice near Prague (Moravia). This feature contained in its fill the ceramics decorated with bands filled up with punched ornaments together with a low adze made of amphibolite (Břicháček, Rulf 1992; obr. 3: 1, 2, 9, 10, obr. 5: 10, 11, 14).

Similar ornamentation, together with stone artefacts, was also registered in the settlement features from Chotěbudicích (Rada 1981, obr. 3: 4, 5, 6, 8, 9, 12; obr. 4: 3–4; obr. 5: 2, obr. 6: 3, 7–8).

On this basis, the pit can be dated to the beginning of Želiezovce phase of the LBK culture.

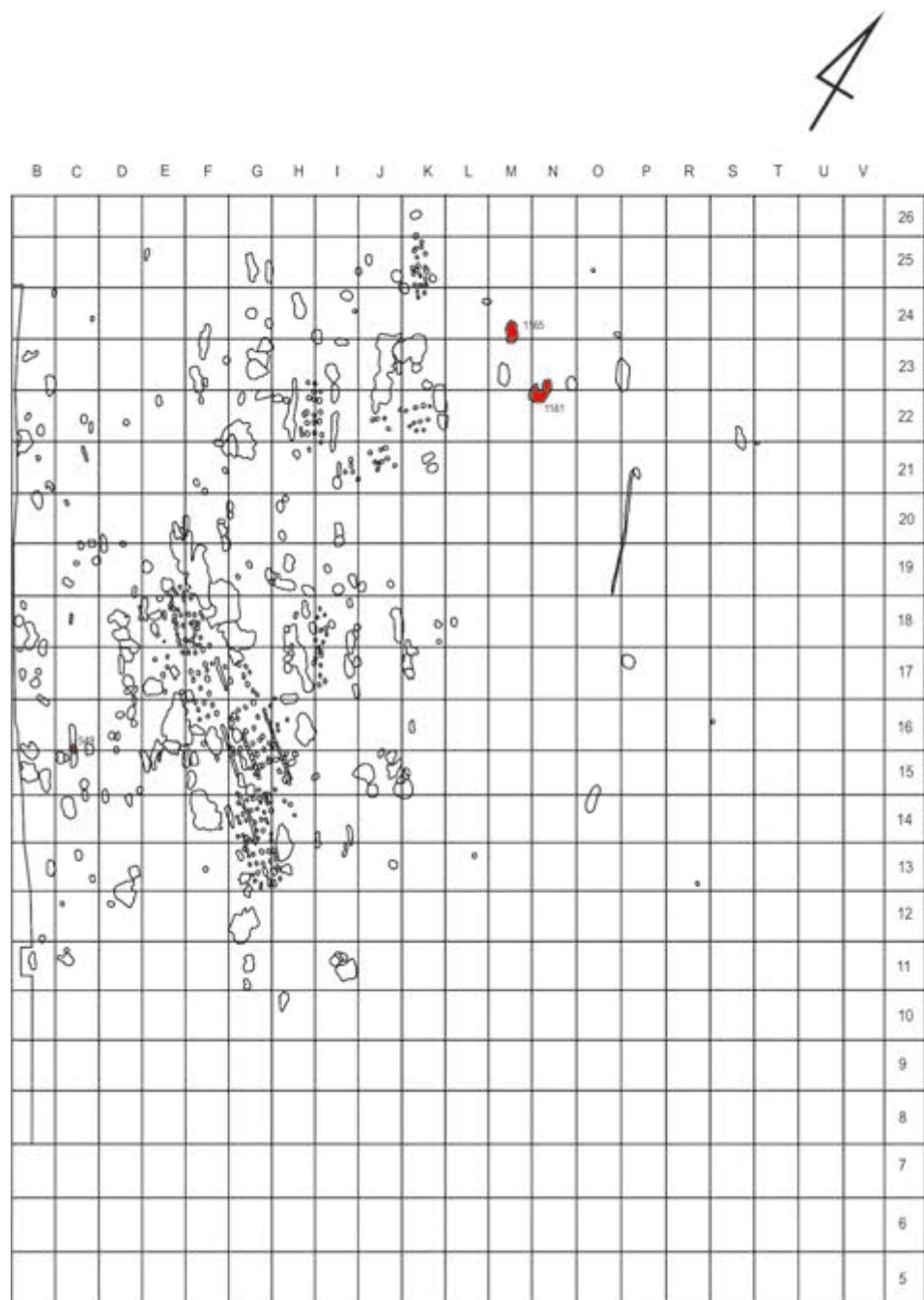

Fig. 7. Świlcza 22, dist. Rzeszów. Location of features containing stone artefacts of the LBK in the context of the settlement (red colour – pits containing artefacts made of amphibolite)

Ryc. 7. Świlcza 22, pow. Rzeszów. Lokalizacja obiektów zawierających kamienne zabytki kultury ceramiki wstęgowej rytej w kontekście osady (czerwony kolor – jamy zawierające zabytki wykonane z amfibolitu)

The pit 549, which contained the first of the artefacts presented here, is certainly dated to the period when the settlement was occupied by the LBK community. With a high probability it may be dated to the note-phase of this culture. The chronology of the artefact uncovered in the pit 1165 is difficult to determine due to the lack of specific pottery sherds accompanying it, as in the case of the adze registered within the accumulation layer.

Stone artefacts of the Linear Band Pottery culture in the context of Early Neolithic settlement in the area of Rzeszów

The settlement in Świlcza fits perfectly within the network of Early Neolithic settlements in south-eastern Poland (Kulczycka-Leciejewiczowa 1968, 1973; Czopek 1999, 58–63; Czekaj-Zastawny 2001, 14–15) (Fig. 8). The settlement of LBK culture has been recorded in close vicinity of Przemyśl: in Kormanice (com. Fredropol) (Aksamit 1971) and in Fredropol (com. loco) (Aksamit 1968), as well as in the district of Rzeszów. It is necessary to pay special attention the settlement in Boguchwała (com. loco) (Dzieduszycka-Machnikowa 1960) due to its close location to Świlcza, as well as Zwiężczyca (com. Rzeszów) (Czopek, Trybała 2004; Dębiec, Dzbyński 2006), Rzeszów-Staromieście (com. loco) (Kadrow 1997, 24) and Rzeszów-Osiedle Piastów (com. loco) (Aksamit 1963 Kadrow 1990), and further Albigowa (com. Łańcut) (Kadrow 1992; Moskwa, 1963), Kraczkowa (com. Łańcut) (Aksamit 1964) and Łańcut (gm. loco) (Dębiec 2006; Gruszczyńska 1993; Czopek 1999, 65). Overall, during the studies conducted so far, 56 sites (different in their characteristics) of that culture have been recorded within the area of the former Rzeszów province (Pol. województwo rzeszowskie). The archaeological evidence displays considerable diversity and includes large settlements, smaller settlements, camps, as well as settlement traces (Czekaj-Zastawny 2001, 28–34).

Considering the area near Rzeszów, a low adze in the shape of a shoe-last has been found as a stray find, thus it was devoid of context, but in the light of the previously mentioned presence of LBK culture it is possible to suggest that it is probably connected with one of the settlements existing in the area. This is a completely preserved object with a total item length of 35.5 cm (Czopek 1999, 63; Kadrow 1989).

Fig. 8. Distribution of amphibolite artefacts of the Linear Band Pottery culture in the: Czech Republic – Kutná Hora, loco; 10. Bravantice (region Nový Jičín); 13. Dobšice (region Nymburk); 12. Drysice (region Vyškov); 11. Plaňanech (region Kolín); 14. Dolních Břežanech (Břežany); 28. Bylany (gm. loco); 29. Slavíkovice (okres Třebíč); Slovakia – 1. Gánovce (region Prešov); 2. Spišská Nova Ves (region Smižianska Roveň); 3. Smižany (region Smižianska Roveň); 4. Žikava (region Zlaté Moravce); 5. Solčany (region Topoľčany); 6. Moravany nad Váhom (region Trnava); 7. Radimov (region Senica); 8. Bratislava-Videk (Slovenský Grob); 27. Želiezovce (region Levice); South-Eastern Poland – 15. Kormanice (com. Fredropol), 16. Fredropol (com. loco), 17. Boguchwała (com. Boguchwała), 18. Zwiężczyca (com. Rzeszów), 19. Rzeszów Staromieście (com. Rzeszów), 20. Rzeszów-Osiedle Piastów (com. Rzeszów), 21. Albigowa (com. Łańcut), 22. Łańcut (com. Łańcut), 23. Świlcza (com. Świlcza), 24. Kraczkowa (com. Łańcut), 25. Wola Gustowska (com. Kraków), 26. Modlniczka (com. Wielka Wieś)

Ryc. 8. Rozmieszczenie amfibolitowych zabytków kultury ceramiki wstęgowej rytej na terenie: Czech – 9. Kutná Hora, loco; 10. Bravantice (rejon Nový Jičín); 13. Dobšice (rejon Nymburk); 12. Drysice (rejon Vyškov); 11. Plaňanech (rejon Kolín); 14. Dolních Břežanech (Břežany); 28. Bylany, (gm.loco); 29. Slavíkovice(okres Třebíč); Słowacji: 1. Gánovce (rejon Prešov); 2. Spišská Nova Ves (rejon Smižianska Roveň); 3. Smižany (rejon Smižianska Roveň); 4. Žikava (rejon Zlaté Moravce); 5. Solčany (rejon Topoľčany); 6. Moravany nad Váhom (rejon Trnava); 7. Radimov (rejon Senica); 8. Bratislava-Videk (Slovenský Grob); 27. Želiezovce (rejon Levice); Polski południowo-wschodniej: 15. Kormanice (gm. Fredropol); 16. Fredropol (gm. loco); 17. Boguchwała (gm. Boguchwała); 18. Zwiężczyca (gm. Rzeszów); 19. Rzeszów-Staromieście (gm. Rzeszów); 20. Rzeszów-Osiedle Piastów (gm. Rzeszów); 21. Albigowa (gm. Łańcut); 22. Łańcut (gm. Łańcut); 23. Świlcza (gm. Świlcza); 24. Kraczkowa (gm. Łańcut); 25. Wola Gustowska (gm. Kraków); 26. Modlniczka (gm. Wielka Wieś)

At the LBK settlement located at the site Rzeszów-Osiedle Piastów (com. loco) five fragments of stone artefacts have been found. One of the tools (discovered in pit 111) is defined as a high adze in the shape of a shoe-last. Fragments of tools found in pits 9, 12, 40, 41 and 45 have been defined as Low shoe-last adzes. These objects were made from unspecified amphibolitic stone (Kadrow 1990, 60).

As for the site No. 3 from Rzeszów-Staromieście (com. loco), two fragmentarily preserved adzes in the shape of a shoe-last have been found. The pit 42 contained a high type and there was a low item in the pit 32. They were made of gabbro (Kadrow 1997, 24).

The settlement located in Boguchwała (com. loco), closely situated to Świlcza, also provided the artefact described as a part of the tool in the shape of a shoe-last (Dzieduszycka-Machnikowa 1960, 18). As for the site 3 in Zwiężczy (com. Rzeszów) there were fragments of two stone axe-hammers, probably made of a kind of tuff, within the pit 36 (Dębiec, Dzbyński 2006).

Stone artefacts of the Linear Band Pottery culture in the context of Early Neolithic finds from the area of the Czech Republic and Slovakia

Stone artefacts of the Linear Band Pottery culture have numerous parallels in today's Czech Republic and Slovakia.

In the settlement area in Dolní Břežany there are 8 known stone artefacts of this culture made of amphibolite. From Břežany comes a low adze, described in Czech literature as a "flat axe". The other 5 artefacts have been registered at the site Břežany II; three of them are fragments of high adzes, known as shoe-last wedges and one is a fragment of a low adze. The fifth artefact uncovered at this site is an unspecified stone tool, with both sides polished and with an arched shape (Čtverák, Rulf 1984).

The pit 1/88 uncovered in Dobšice (region Nymburk) provided a low adze also made of gray-green amphibolite. The front and back parts, and one of the sides of the artefact were damaged (Břicháček, Rulf 1992; obr. 8: 1).

An undamaged high adze of flat-convex cross-section made of amphibolite was found at the LBK settlement discovered in Dryšice (region Vyškov) (Geislerova 1992, Obr. 9: 201). Another adze from the same region is known from Slavíkovice (region Vyškov), (Čižmár, Geislerova 1996, obr. 4: 10).

A fragment of a blade part of an adze has been registered in at the settlement in Plaňany (region Kolína) (Mazač, Tvrdík 2003 obr. 4: 7).

A perfectly preserved low adze and a part of a high item has been found at the LBK settlement in Bravantice (region Nový Jičín) (Krasnotuská 2008, obr. 7: 20).

In the area of Kutné Hora, the researchers have recorded several stone artefacts made of amphibolite. There were 3 high adzes, 4 low

adzes, an unspecified tool with a sharp cutting edge, a tool defined in the literature as a chisel, and an axe-hammer also called a double arm hammer (Pavlů, Zápotocká 2007, obr. 38: 1–6, 8–10, 12).

A large amount of polished stone tools in the type of adzes (including complete and fragmentary items) were discovered at the site Bylany 1 (Rulř 1991) in Moravia excavated during the 1950s (Pavlů 2000; Pavlů, Zápotocká 1983). The mass material from the area of the Czech Republic has been described by S. Vencl (1975).

What is more, the area of Slovakia also provided numerous examples of this type of artefacts (Lichardus 1960). The settlement site of the LBK culture in Solčiany (region Topolčany) provided a low adze made of amphibolite with a damaged hind part (Vavák 2003, obr. 155: 18).

From another settlement context in the area of Mlýnska Dolina in the Bratislava region comes a fragment of an adze (Farkaš 1982, obr. 33: 6). Moreover, a high adze made of andesite and a low damaged adze made of an unspecified raw material have been discovered in Radimov (region Senica) (Farkaš 1982, obr. 33: 1–2).

From the area of Moravany nad Váhom (region Trnava) an example of a mid-high adze also made of amphibolite is known (Bača 1985, obr. 1: 12). Another example comes from the region of Bratislava-Videk (Slovenský Grob). It is an adze registered within the LBK settlement (Marková 1987).

Two low adzes made of amphibolite have been uncovered at the settlement in Žikava (Illášová, Kuzma 1994, obr. 84: 14,21).

The settlements discovered in Gánovce in the northern areas of Slovakia (Spiš) provided us with 4 fragments of low adzes and a few completely preserved forms, both low and high (Soják 2001 table. LXVI: 4).

As for the Early Neolithic settlement located in Spišská Nová Ves and Smižany (region Smižianska Roveň) in the context of the cultural layer there were several stone artefacts made with the use of polishing technique. The researchers recorded six fragmentarily preserved adzes (five low items and one high). Considering the two low adzes, it is necessary to mention that they were made of amphibolite, and others were made of so-called “blue slate”, a kind of tuff and andesite, and the high item was probably made of metadolerite. Speaking of the settlement itself, it should be mentioned that it contained the ceramic material characteristic mainly for the pottery of the LBK culture, as well as the Bükk and Baden cultures (Soják 2003, tab. 46).

The raw material used for the production of polished stone tools by the population of the LBK culture was received from several sources. It came from the area of Mount Ślęza, northern and central Moravia and from the territory of the Slovak Ore Mountains (Soják 2004).

Interpretations of stone tools of the Linear Band Pottery culture

The subject of stone artefacts of the Linear Band Pottery culture, including adzes, was first examined by W. Butler (1929). A similar theme was discussed in German literature by N. Nieszery (1995). Among Polish researchers, this problem was studied by M. Cabalska (1960a, 1960b), S. Milisauskas (1986), R. Grygiel (1976), L. Czerniak (1980) and more recently A. Czekaj-Zastawny, A. Zastawny (2002, 2004), M. Dębiec and A. Dzbyński (2006). Apart from adzes which were common in the context of settlements, also the so-called stone axe-hammer was associated with the LBK culture. These objects are characterized by very small typological differences and careful manufacture. Unlike the adzes, they bear no traces of use and have almost no practical application, which seems to suggest that their function was more symbolic than utilitarian (Czekaj-Zastawny 2002; 2009; Vencl 1961). The already known finds are the items made of amphibolite (Nieszery 1995, 157–159).

The stone axe-hammers of the LBK cultures were often discovered in cremation graves. For example, within the cemetery in Aiterhofen-Ödmühle the researchers recorded up to three such artefacts in cremation graves, including one which was completely preserved (Nieszery 1995, 377–381). Among axe-hammers, the largest group of finds so far are the artefacts which have been discovered as stray finds. The summary of these objects has been presented by S. Vencl (1960). The example known from Poland comes from the Kraków-Wola Justowska (Czekaj-Zastawny, Zastawny 2002) and as for Slovakia the stray find comes from the area near Želiezova (Region Levice) (Farkaš 1992, obr. 17). Moreover, a few items of this type have been registered in the context of settlement pits. The LBK settlement discovered in Zwiężczyca (com. Rzeszów) provided two damaged artefacts (Dębiec, Dzbyński 2006). Unfortunately, no axe-hammers have been found at the discussed settlement.

Amphibolite adzes in the shape of shoe-last are very often part of grave goods in male cremation graves at site 2 in Modlniczka (com. Wielka Wieś) (Czekaj-Zastawny, Przybyła 2012) (Fig. 8). 12 artefacts of this type were found there and fragments of 6 others also made of amphibolite. They are commonly registered in the context of settlements.

It seems that adzes, regardless of their different types, were all used in a similar way. However, there is no certainty whether it was wood-working (Grygiel 2004, 257), or perhaps hoeing the ground (Czekaj-Zastawny, Przybyła 2012, 18–24; Czopek 1999, 63).

According to Vencl (1961) shoe-last tools were used as adzes (high forms) and axes (low forms). Small, sharp stone tools, which we know from Bylany (Pavlů, Zápotocká 2007) were interpreted by him as chisels or symbolic objects due to their small size and low utility value (Vencl 1961).

It is believed that the forms of small size were used in settlements during more demanding construction works which required precision. It may be proved by the fact that, in contrast to large examples, they are found mainly within the area of permanent settlement. Larger items have been discovered on the outskirts of the settlements, which may suggest that they were used for cutting down trees (Grygiel 2004, 612–613).

As regards the settlement in Świlcza, it should be noted that amphibolite artefacts have been registered in the pits located at some distance from long houses (average 20–25 m in a straight line, Fig. 7). The pit 549 has been found in the south-western part of the site, but not on its periphery. The nearest long house was located at the distance of approximately 25 m, but a large cluster of settlement pits such as clay pits has been found midway of this distance.

The pits 1161 and 1165 were located in the north-eastern edge of the settlement. The distance from the nearest long houses was approximately 20 m. This part of the settlement has a very small concentration of features of the LBK culture, and the mentioned pits determine the boundary of the area occupied by the community of this culture.

The low adze recorded within the cultural layer was located in the central part of the site, in the vicinity of long houses (from approximately 10 to approximately 20 m in a straight line) and other settlement pits.

Such distribution of pits with stone artefacts seems to confirm the opinion (Grygiel 2004, 612–613) that the larger (pit 1161) amphibolite

tools were used on the outskirts of settlements where wood was worked, while the smaller (pit 549) ones were employed inside the village, where lighter work was conducted.

References

- Aksamit T. 1963. Badania osady neolitycznej (stanowisko nr 16) w Rzeszowie na Osiedlu Piastów. *Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963*, 12–14.
- Aksamit T. 1964. Badania archeologiczne na osadzie neolitycznej w Kraczkowej (stanowisko nr 1), powiat Łańcut w roku 1964. *Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1964*, 15–19.
- Aksamit T. 1968. Prace wykopaliskowe na osadzie neolitycznej we Fredropolu, pow. Przemyśl. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Rzeszowskiego za rok 1966*, 116–123.
- Aksamit T. 1971. Z badań osady neolitycznej w Komarnicach, pow. Przemyśl. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Rzeszowskiego za rok 1967*, 107–113.
- Bača R. 1985. Prieskum okolia Pieš tan. *Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku v roku 1985*, 39–43.
- Brandt K. H. 1967. *Studieren über steinerne Äxte und Beile der jüngeren Steinzeit und der Stein-Kupferzeit Nordwestdeutschlands*. Hildesheim.
- Břicháček P. and Rulík J. 1992. Objekt kultury s lineární keramikou z Dobšic N. C. (Okr. Nymburk) a mikroregion Dolní Cidiny v Neolitu. *Archeologické rozhledy* 44, 153–169.
- Butler W. 1929. Die Bandkeramik in ihrem northwestlichen Verbreitungsgebiet. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 19, 146–200.
- Cabalska M. 1960a. Kultura pucharów lejkowatych. *Pradzieje powiatu krakowskiego 1* (= *Zeszyty Naukowe UJ* 18. *Prace Archeologiczne* 1). Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 143–234.
- Cabalska M. 1960b. Neolityczne materiały kamienne. *Pradzieje powiatu krakowskiego 1* (= *Zeszyty UJ* 18. *Prace Archeologiczne* 1). Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 235–264.
- Čížmář Z. and Geislerová K. 1996. Sídliště kultury s lineární keramikou v Slavíkovcích, Okr. Vyškov. *Pravěk* 1996(6), 51–74.
- Čtverák V. and Rulík J. 1984. Neolitický sídelní areál v dolních Břežanech, okres Praha – západ. *Archeologické rozhledy* 36, 121–153.
- Czekaj-Zastawny A. 2001. Kultura ceramiki wstęgowej rytej na prawobrzeżu górnej Wisły – materiały do badań nad geografią osadnictwa. *Sprawozdania Archeologiczne* 53, 9–34.
- Czekaj-Zastawny A. and Zastawny A. 2002. Wczesnoneolityczny czekan kamienny z Krakowa Woli Gustowskiej. *Materiały Archeologiczne* 33, 201–211.
- Czekaj-Zastawny A. 2004. Symbolic objects in the Linear Pottery Culture. In M. Zvelebil and Lukes A. (eds.), *LBK Dialogues. Studies in the formation of the Linear*

- Pottery Culture* (= *British Archaeological Reports. International Series* 1304). Oxford: Archaeopress, 177–180.
- Czekaj-Zastawny A. 2009. Obrządek pogrzebowy kultury ceramiki wstęgowej rytej. In A. Czekaj-Zastawny (ed.), *Obrządek pogrzebowy kultur pochodzenia nad-dunajskiego w neolicie Polski południowo-wschodniej (5600/5500–2900 BC)*. Kraków: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Czekaj-Zastawny A. and Przybyła M. M. 2012. *Modlniczka 2, powiat krakowski. Cmentarzysko kultury ceramiki wstęgowej rytej i osady neolityczne* (= *Via Archeologia. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*). Kraków: Krakowski Zespół do Badań Autostrad.
- Czopek S. 1999. *Pradzieje Polski południowo-wschodniej*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Czopek S. and Trybała K. 2004. Sprawozdanie z sondażowych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na wielokulturowym stanowisku nr 3 w Zwięczy, pow. Rzeszów. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 25, 259–270.
- Dębiec M. 2006. Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej w Łańcucie stanowisko 3 (badania z roku 1987 i 1989). Część pierwsza – materiały. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 27, 27–64.
- Dębiec M. and Dzbyński A. 2006. Neue Funde der Doppelschneidigen Geräte aus der Linearbandkeramischen Siedlung in Zwięczyca, Gemeinde Boguchwała, Wojewodschaft podkarpackie. *Sprawozdania Archeologiczne* 58, 223–245.
- Dzieduszycka-Machnikowa A. 1960. Stanowisko kultury ceramiki wstęgowej rytej w Boguchwale, pow. Rzeszów. *Materiały Archeologiczne* 2, 11–25.
- Farkaš Z. 1982. Prírastky brúsennej kamennej industrie v archeologickom ústave SNM v Bratislave. *Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku v roku 1982*. 71–73.
- Farkaš Z. 1992. Dvojramenný mlat z okolia Želiezoviec. *Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku v roku 1992*, 36.
- Geislerová K. 1992. Sídliště kultury s lineární keramikou v Drysicích, Okr. Vyškov. *Pravěk* 1992(2), 5–21.
- Godłowska M. 1991. Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej w Krakowie-Nowej Hucie na stan. 62 (Mogiła). Część I-Materiały. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 14, 7–70.
- Gruszczynska A. 1993. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na Zamku w Łańcucie (stanowisko 6) w latach 1991–1992. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1991–1992*, 245–252.
- Grygiel R. 2004. *Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Ostolek. Tom I. Wczesny neolit. kultura ceramiki wstęgowej rytej*. Łódź: Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego – Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi.
- Illášová L. and Kuzma I. 1994. Nové neolittické sídlisko v Žikave. *Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku v roku 1994*, 115–116.
- Kadrow S. 1990. Osada neolityczna na stan. Nr 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów. *Sprawozdania Archeologiczne* 41, 9–76.

- Kadrow S. 1992. Badania sondażowe na osadzie kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku nr 38 w Albigowej, woj. Rzeszów. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1985–1990*.
- Kadrow S. 1997. Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku 3 w Rzeszowie-Staromieście. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 18, 5–28.
- Kozłowski J. K. 1974. Aus den Untersuchungen der östlichen Peripherien der Linien – Bandkeramik-Kultur. *Acta Archaeologica Carpathica* 14, 5–55.
- Krasnotuská T. 2008. Sídliště kultury s lineární keramikou v Bravanticích okres Nový Jičín. *Ročenka* 2008, 39–52.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1968. Ze studiów nad kulturą ceramiki wstęgowej w Polsce. *Archeologia Polski* 13, 56–124.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1973. Niektóre problemy osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej w dorzeczu górnej Wisły. *Archeologia Polski* 18, 73–90.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1979. Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego. In W. Hensel and T. Wiślański (eds.), *Prahistoria Ziem Polskich 2. Neolit*. Wrocław: Ossolineum.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1997. *Strachów. Osiedla neolitycznych rolników na Śląsku*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Marková K. 1987. Prieskum v oblasti Slovenského Grobu. *Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku v roku 1987*, 89.
- Mazač Z. and Tvrdík R. 2003. Neolitický sídlištní areál a výrobní okrsek starší doby železné v Plaňanech (okr. Kolín). *Archeologie ve středních Čechách* 7(1), 95–104.
- Moskwa K. 1963. Badania wykopaliskowe w Albigowej, powiat Łańcut (neolit i kultura łużycka). *Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963*, 14–15.
- Nieszery N. 1995. *Linearbandkeramische Gräberfelder in Bayern (= Internationale Archäologie 16)*. Espelkamp: Verlag Marie Leidorf.
- Pavlu I. 2000. *Life on a Neolithic Site Bylany – Situational Analysis of Artefacts*. Praha: Institute of Archaeology, Czech Academy of Sciences.
- Pavlu I. and Zápotocká M. 1983. *Bylany. Katalog: sekce A: díl 1. Výzkum 1953–1967*. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Pavlu I. and Zápotocká M. 2007. *Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Rada I. 1981. Sídliště kultury s lineární keramikou v Chotěbudicích, okr. Louny. *Archeologické rozhledy* 33, 3–18.
- Soják M. 2001. Neolitické osídlenie Spiša. *Slovenská archeológia* 48, 185–314.
- Soják M. 2003. Výskum neolitického sídliska v Spišskej Novej Vsi a Smižanoch v polohe Smižianska Roveň. *Otázky neolitu a eneolitu* 2003, 69–102.
- Soják M. 2004. Neolitické sídlisko v Gánovciach na Spiši (severovýchodné Slovensko). *Acta Archeologica Opaviensia* 1, 183–212.
- Vavák J. 2003. Archeologické nálezy so Solčian. *Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku v roku 2003*, 199–200.
- Vencel S. 1960. Kamenné nástroje prvních zemědělců ve střední Evropě. *Sborník Národního muzea v Praze* 14.
- Vencel S. 1961. Studie o šareckém typu. *Sborník Národního muzea v Praze* 15.

Joanna Nowak

Kamienne zabytki z amfibolitu z osady kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku 22 w Świlczy (gm. Świlcza), w kontekście sieci osadniczej w rejonie Rzeszowa

Wstęp

Stanowisko archeologiczne nr 22 w Świlczy, gm. loco zostało zarejestrowane w trakcie prospekcji powierzchniowej przeprowadzonej w maju 1983 roku przez E. Kłosińską i T. Aksamita. Zebrano wówczas 33 fragmenty ceramiki oraz 6 odłupków krzemiennych, na podstawie których stwierdzono, iż jest to osada kultury ceramiki wstęgowej rytej z fazy żeliezowskiej. Już wtedy zauważono bardzo dużą wartość poznawczą stanowiska. Dopiero w listopadzie 2010 roku rozpoczęto prace ratownicze w związku z planowanymi przez Ikea Centre Polska S. A. działaniami budowlanymi. Badania te, w okresie od listopada 2010 do października 2011 roku objęły obszar o powierzchni ponad 4 ha, co daleko odbiegało od zasięgu stanowiska, którego istnienie stwierdzono w trakcie Archeologicznego Zdjęcia Polski. Przypuszczano wtedy, że stanowisko zajmuje obszar około 1,5 ha. W efekcie przeprowadzonych badań ratowniczych uchwycono północny i południowy kraniec stanowiska.

Stanowisko w głównej mierze zajmowała osada kultury ceramiki wstęgowej rytej. Z jam tej kultury pozyskano bardzo liczny materiał ceramiczny oraz występujący w mniejszej ilości materiał krzemienno-obsydianowy, a także kamienny. W obrębie tego ostatniego zarejestrowano fragment bliżej nieokreślonego narzędzia oraz cztery ciosła w kształcie kopyta szewskiego, które stanowią temat niniejszego artykułu.

Lokalizacja stanowiska

Stanowisko 22 (AZP 102-75/22) w Świlczy położone jest na terenie gruntów nr 4750 i 4751/1 należących głównie do wsi Świlcza (gm. loco) oraz Trzciana (Gm. Loco) leżących na terenie powiatu rzeszowskiego (Ryc. 1). Usytuowane jest po północnej stronie niewielkiej kulminacji terenu o przewyższeniu wynoszącym około 225 m n.p.m. i nachyleniu zbocza około 5%. Od zachodniej i północnej strony stanowisko otacza niewielki, okresowo wysychający ciek wodny. W tych partiach stanowiska zaobserwowano akumulację gleby, która powstała jako wynik procesów spływowych. Ich początek można łączyć z osadnictwem ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej. W północnej części stanowiska miąższość sedymentów akumulacyjnych była bardzo duża, miejscami nawet ponad 2 m. Grubość pokrywy glebowej

w południowej części przebadanego obszaru wynosiła około 40 cm, a podłoże glębowe stanowiły tutaj pokrywy lessowe.

Metody badań wykopaliskowych

W ramach ratowniczych badań archeologicznych w Świlczy przebadano powierzchnię 405 arów. Eksplorację stanowiska prowadzono pasami o szerokości jednego ara biegnącymi w przybliżeniu wzdłuż osi N-S. Numeracja arów odpowiadała siatce arowej założonej w ramach układu współrzędnych, gdzie oś N-S otrzymała numerację cyfrową (1–28), a oś W-E literową (A–U). Łącznie przebadano 20 takich jednoarowych pasów o długości od 130 do 230 metrów.

Obiekty przecinano jednym lub kilkoma cięciami profilowymi, a następnie w ramach połówek (lub ćwiartek) eksplorowano warstwami mechanicznymi o miąższości 20 cm. W następnej kolejności sporządzano dokumentację rysunkową oraz fotograficzną kolejnych poziomów eksploracji oraz profili.

Charakterystyka źródeł

Fragment bliżej nieokreślonego zabytku wykonanego z amfibolitu zarejestrowano w jamie 1165 (Ł23/24), zaś narzędzia w kształcie kopyta szewskiego, zwane dalej ciosłami, w obrębie warstwy akumulacyjnej na arze H18 i w jamach 549 (ar C15) oraz 1161 (Ł22) (Ryc. 2).

Obiekt 549 (ar C15)

Zarys obiektu zarejestrowano na głębokości 30 cm od powierzchni gruntu. Miał nieregularny, zbliżony do owalu kształt o wymiarach 160 × 100 cm. Wypełnisko obiektu o nieckowatym profilu, stanowiła ciemnoszara, mocno zbita warstwa lessu o miąższości około 20 cm (Ryc. 3: III).

Inwentarz:

Głębokość 0–20 (30–50) cm:

Ceramika: 15 fragmentów naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej, w tym fragmenty części wylewowych trzech naczyń cienkościennych: dwóch czarek półkulistych oraz nie zdobiony ułamek wylewowej partii naczynia, prawdopodobnie również czarki, o nieokreślonej średnicy (Ryc. 3: II: 2). Pierwsza z nich miała wylew o średnicy 20 cm i zdobiona była poziomym rzędem odciśków palcowych biegnącym około 2 cm poniżej linii wylewu (Ryc. 3: II: 3), druga, o średnicy wylewu wynoszącej 15 cm, zdobiona była poziomą linią rytą umieszczoną około 1 cm poniżej linii wylewu (Ryc. 3: II: 1).

Głębokość 15 (45) cm:

Zabytek kamienny: ciosło niskie w kształcie kopyta szewskiego (wg Brandt 1967), wykonane najprawdopodobniej z amfibolitu (informacja ustna dr

J. Trąbskiej), mocno uszkodzone w części obuchowej. Jest ono symetryczne w przekroju, w rzucie poziomym przybiera kształt trapezu o dwóch równych bokach, z dłuższą podstawą, zwężającą się ku górze. Pracująca część zabytku jest mocno ścieniona i wygładzona, a także lekko zaokrąglona. W przekroju podłużnym narzędzie to przybiera formę lekko soczewkową z mocno zniekształconą częścią tylną, zaś w przekroju poprzecznym przypomina owal. Jego długość wynosi 60 mm, największa szerokość 35 mm, zaś wysokość dochodzi do 15 mm (Ryc. 3:I).

Obiekt 1161 (ar Ł22/M22)

Zarys obiektu zarejestrowano na głębokości 30 cm od poziomu gruntu. Miał nieregularny, wydłużony kształt o wymiarach 300 × 320 cm i jednolite wypełnisko lessowe barwy brunatno-szarej. W profilu miał kształt wannowaty (Ryc. 4:III), o maksymalnej miąższości około 50 cm.

Inwentarz:

Głębokość 0–20 (30–50) cm:

Ceramika: 67 fragmentów naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej, w tym 2 ułamki charakterystyczne: część wylewowa cienkościennego naczynia w typie czarki półkulistej o średnicy wylewu wynoszącej 18 cm, zdobionej poziomą (prawdopodobnie biegnącą wokół całego naczynia na wysokości około 1 cm poniżej jego brzegu) zapunktowaną wstęgą i dwiema takimi samymi wstęgami ukośnymi względem wstęgi okalającej naczynie (Ryc. 4: II: 1) oraz niezdobiony fragment części przydennej naczynia grubościennego o średnicy dna wynoszącej 14 cm (Ryc. 4: II: 2).

Krzemienie: niewielki wiór wykonany prawdopodobnie z krzemienia świeciechowskiego, rdzeń z krzemienia narzutowego oraz tłuczek z krzemienia świeciechowskiego.

Zabytek kamienny: zachowane w całości ciosło średniowysokie w kształcie kopyta szewskiego (Brandt 1967) o wygładzonej powierzchni. Jego długość wynosi 72 mm, zaś szerokość części przyostrzowej 30 mm i zwęża się ku tylnej części (23 mm), wysokość–27 mm. Narzędzie to jest w przekroju symetryczne, natomiast w rzucie podłużnym przybiera kształt trapezu o równych, zaokrąglonych podstawach i bokach. Widziany z boku ma formę zbliżoną do równoległoboku z mocno wypukłą częścią grzbietową i kształtny przekrój poprzeczny (Ryc. 4:I).

Głębokość 20–40 (50–70) cm:

Ceramika: 7 niecharakterystycznych fragmentów naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej.

Obiekt 1165 (ar Ł23/24)

Zarys obiektu zarejestrowano na głębokości 70 cm od poziomu gruntu. Miał nieregularny, zbliżony do owalu kształt o wymiarach 300 × 430 cm oraz jednolite wypełnisko lessowe, barwy brunatno-ciemoszarej. W przekroju

panionowym przybrał formę nieregularnej niecki (Ryc 5:II) o maksymalnej miąższości około 30 cm

Inwentarz:

Głębokość 0–20 (70–90) cm:

Ceramika: 20 niecharakterystycznych fragmentów naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz 1 fragment polepy.

Krzemienie: niewielkich rozmiarów wiór oraz odłupek wykonane prawdopodobnie z krzemienia narzutowego.

Zabytek kamienny: fragment bliżej nieokreślonego narzędzia kamiennego o wygładzonej i wypolerowanej podstawie oraz bardzo mocno zniszczonej partii górnej. W przekroju poprzecznym było prawdopodobnie soczewkowate, zaś w przekroju podłużnym zbliżone do prostokąta i mimo uszkodzenia wciąż symetryczne. Jego długość wynosi 35 mm, szerokość 20 mm, a zachowana wysokość 20 mm. Zabytek jest mocno spękany na skutek przepalenia (Ryc 5: I).

Warstwa 3.1 (ar H18)

Powierzchnię stanowiska w wielu jego partiach pokrywała warstwa akumulacyjna o miąższości wynoszącej od 20 cm do 50 cm w zależności od ukształtowania terenu. W obrębie ara H18 warstwa ta została zarejestrowana na głębokości 30 cm od poziomu gruntu, miała barwę ciemnoszarą o miąższości 20 cm i była silnie nasycona materiałem zabytkowym. Zarejestrowano liczne fragmenty ceramiki kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz kultury łużyckiej, a także fragmenty polepy i inne zabytki.

Inwentarz:

Głębokość 0–20 (30–50) cm:

Ceramika: 130 fragmentów naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz 5 fragmentów polepy.

Krzemienie: niewielki odłupek krzemienisty noszący ślady przepalenia.

Zabytki kamienne: 2 naturalne kamienie oraz środkowy fragment ciosła niskiego w kształcie kopyta szewskiego wykonanego z amfibolitu (Brandt 1967). Oba krótsze boki zostały uszkodzone. Zabytek jest, pomijając miejsca uszkodzenia, w całości gładzony i nie nosi śladów przepalenia. W przekroju poprzecznym jego kształt zbliżony jest do trapezu, mocno nieregularnego ze względu na zniszczenia, zaś w przekroju poprzecznym płasko-wypukły. Brak zarówno partii przyostrzowej, jak i obuchowej zabytku. Jego obecna długość wynosi 63 mm, jednakże fakt, iż szerokość ma aż 35 mm pozwala przypuszczać, że pierwotnie był znacznie dłuższy. Jego wysokość w zachowanej partii to 26 mm (Ryc 6: I).

Typologia zabytków kamiennych kultury ceramiki wstęgowej rytej

Jedną z kategorii źródeł kultury ceramiki wstęgowej rytej są przedmioty wykonane z kamienia, między innymi narzędzia w kształcie kopyta szewskiego, nazywane również motykami (Dzieduszycka-Machnikowa 1960, 18; Kulczycka-Leciejewiczowa 1968, 88–89), siekierami (Grygiel 2004) lub ciosłami (Czekaj-Zastawny, Przybyła 2012). Większość z odkrytych dotąd tego typu przedmiotów wykonana była z amfibolitu (Dzieduszycka-Machnikowa 1960, 18; Kadrow 1990, 60; Czopek 1999, 63; Grygiel 2004). Podziału typologicznego zabytków w kształcie kopyta szewskiego, z rozróżnieniem na typ niski i wysoki, dokonał K. H. Brandt (1967).

W niniejszym tekście przyjęto, iż wszystkie narzędzia w kształcie kopyta szewskiego będą nosiły nazwę „ciosło”.

Chronologia omawianych zabytków kamiennych

Prezentowane zabytki krzemienne i kamienne nie wykazują zróżnicowania o charakterze chronologicznym. Stąd też, aby ocenić ich chronologię należy uwzględnić datowanie stylistyczne towarzyszących im źródeł ceramicznych. Na terenie osady w Świlczy zarejestrowano ułamki naczyń, które z dużą dozą prawdopodobieństwa datować można na fazę środkową i późną tej kultury (materiały w trakcie opracowywania).

Fragment naczynia zdobionego szeroką wstęgą wypełnianą nakłuciami pochodzący z jamy 1161 znajduje analogie pośród inwentarza jamy 768 ze stanowiska nr 3 w Brześciu Kujawskim (gm. loco) (Grygiel 2004, 168, Ryc. 99) oraz na stanowisku nr 1 w Falborzu (gm. Brześć Kujawski) zabytki z obiektu 4 (Grygiel 2004, 357, Ryc 270: 4, 5). Podobne fragmenty, datowane na fazę wczesną, zarejestrowano także w Miechowicach (obecnie dzielnica Bytomia) stanowisko nr 4 w obiekcie 7 (Grygiel 2004, 378, Ryc 289: 6, 7, 8, 9). Jednakże różnią się one zarówno od zacytowanych tutaj fragmentów z rejonu Brześcia Kujawskiego jak i od przedstawionego w niniejszym tekście ułamka z Świlczy (gm. Loco) tym, że na liniach rytch wyznaczających wstęgi nie ma nut. Analogicznie datowana została jama 33 ze Strachowa (gm. Kondratowice), w której również znaleziono fragment naczynia zdobionego w ten sposób (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 36, Ryc. 28: 3). Materiały zdobione w tym samym stylu wystąpiły również na terenach Polski południowo-wschodniej między innymi na terenie osady odkrytej na stanowisku 62 w Krakowie-Nowej Hucie (Mogile). Są to dwa fragmenty zdobione wstęgą wypełnianą nakłuciami, z których jeden zarejestrowano bez kontekstu, a drugi stanowił wyposażenie jamy 164 (Godłowska 1991, Tabl. XX: 2, XXII: 11). Analogicznie zdobiona ceramika wystąpiła w jamie 1/88 z Dobšic w rejonie Pragi (Morawy). W wyposażeniu tego obiektu poza ceramiką zdobioną wstęgami wypełnianymi nakłuciami zarejestrowano

również ciosło niskie wykonane z amfibolitu (Břicháček, Rulf 1992; Obr. 3: 1, 2, 9, 10; Obr. 5: 10, 11, 14).

Podobne zdobienia w towarzystwie kamiennych zabytków zarejestrowano również w obiektach osadowych z Chotěbudicích (Rada 1981, Obr. 3: 4, 5, 6, 8, 9, 12; Obr. 4: 3–4; Obr. 5: 2; Obr. 6: 3, 7–8).

Na tej podstawie jamę tę datować można na początek fazy żelazowskiej kultury ceramiki wstęgowej rytej.

Jama 549, z której pochodzi pierwszy z przedstawionych tutaj zabytków, z całą pewnością datowana jest na okres użytkowania stanowiska przez ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej i z dużym prawdopodobieństwem datować można ją na fazę nutową rozwoju tej kultury. Chronologię zabytku pozyskanego z jamy 1165 trudno bliżej określić ze względu na brak towarzyszących mu charakterystycznych ułamków naczyń, podobnie jak w przypadku ciosła zarejestrowanego w obrębie warstwy akumulacyjnej.

Zabytki kamienne kultury ceramiki wstęgowej rytej w kontekście wczesno-neolitycznego osadnictwa w rejonie Rzeszowa

Osada w Świlczy doskonale wkomponowuje się we wczesnoneolityczną sieć osadniczą na terenie Polski południowo-wschodniej (Kulczycka-Leciejewiczowa 1968, 1973; Czopek 1999, 58–63; Czekał-Zastawny, 2001, 14–15) (Ryc. 8). Osadnictwo kultury ceramiki wstęgowej rytej zarejestrowano w okolicach Przemyśla: w Kormanicach (gm. Fredropol) (Aksamit 1971) oraz w Fredropolu (gm. loco) (Aksamit 1968), a także na terenie powiatu rzeszowskiego. Na szczególną uwagę zasługują, ze względu na bliskie położenie w stosunku do Świlczy, osady w Boguchwale (gm. loco) (Dzieduszycka-Machnikowa 1960), Zwiężycy (gm. Rzeszów) (Czopek, Trybała 2004; Dębiec, Dzbyński 2006), Rzeszowie-Staromieściu (gm. loco) (Kadrow 1997, 24) i Rzeszowie-Osiedlu Piastów (gm. loco) (Aksamit 1963; Kadrow 1990), a także w Albigowej (gm. Łańcut) (Kadrow 1992; Moskwa 1963), Kraczkowej (gm. Łańcut) (Aksamit 1964) i Łańcucie (gm. loco) (Dębiec 2006; Gruszczyńska 1993; Czopek 1999, 65). Ogółem z terenu byłego woj. rzeszowskiego znanych jest 56 stanowisk tej kultury różniących się swoim charakterem. Mamy tutaj do czynienia zarówno z dużymi osiedlami, mniejszymi osadami, obozowiskami, a także śladami osadnictwa (Czekał-Zastawny 2001, 28–34).

Z okolic Rzeszowa pochodzi ciosło niskie w kształcie kopyta szewskiego pozyskane jako znalezisko luźne, a więc pozbawione kontekstu, co jednak w świetle zarysowanego tutaj osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej pozwala przypuszczać, że zapewne ma ono związek, z którymś z istniejących na tym terenie osiedli. Jest to egzemplarz nie uszkodzony o długości 35,5 cm (Czopek 1999, 63; Kadrow 1989).

Na terenie osady kultury ceramiki wstęgowej rytej zlokalizowanej na stanowisku Rzeszów-Osiedle Piastów (gm. loco) zarejestrowano fragmenty pięciu zabytków kamiennych. Jedno z narzędzi (z jamy 111) określono jako ciosło wysokie w kształcie kopyta szewskiego. Jako ciosła niskie w kształcie kopyta szewskiego zdefiniowano narzędzia, których fragmenty zarejestrowano w jamach 9, 12, 40, 41 oraz 45. Zabytki te zostały wykonane z bliżej nieokreślonych skał amfibolitowych (Kadrow 1990, 60).

Ze stanowiska nr 3 z Rzeszowa-Staromieścia (gm. loco) pochodzą dwa ciosła w kształcie kopyta szewskiego zachowane jedynie fragmentarycznie. W jamie 42 zarejestrowano odmianę wysoką, a w jamie 32 – niską. Wykonano je z gabra (Kadrow 1997, 24).

Z położonej w pobliżu Świlczy, osady w Boguchwale (gm. loco) pochodzi również fragment narzędzia w kształcie kopyta szewskiego (Dzieduszycka-Machnikowa 1960, 18). Z kolei na stanowisku 3 w Zwińczycy (gm. Rzeszów), w obrębie jamy 36, zarejestrowano fragmenty dwóch czekanów kamiennych wykonanych prawdopodobnie z odmiany skały tufowej (Dębiec, Dzbyński 2006).

Zabytki kamienne kultury ceramiki wstęgowej rytej w kontekście wczesno-neolitycznych znalezisk z terenu Czech i Słowacji

Zabytki kamienne kultury ceramiki wstęgowej rytej posiadają liczne analogie na terenie dzisiejszych Czech i Słowacji.

Z rejonu osadniczego w Dolních Břežanech znanych jest 8 zabytków kamiennych tej kultury wykonanych z amfibolitu. Ze stanowiska Břežany I pochodzi ciosło niskie w czeskiej literaturze określone jako „płaska siekierka”. Kolejnych 5 zabytków zarejestrowano na stanowisku Břežany II z czego trzy to fragmenty ciosła wysokich, określanymi jako kliny w kształcie kopyta szewskiego, jeden to fragment ciosła niskiego. Piątym zabytkiem z tego stanowiska jest bliżej nieokreślone obustronnie gładzone narzędzie kamienne o łukowatym kształcie (Čtverák, Rulf 1984).

Z jamy 1/88 z Dobšic (rejon Nymburk) pochodzi ciosło niskie wykonane również z szarozielonego amfibolitu. Przód i tył oraz jeden z boków zabytku był uszkodzony (Břicháček, Rulf 1992; Obr. 8: 1).

Z osady kultury ceramiki wstęgowej rytej w Drysicích (rejon Vyškov) pochodzi nieuszkodzone ciosło wysokie o płasko-wypukłym przekroju wykonane z amfibolitu (Geislerová 1992, Obr. 9: 201). Z tego samego rejonu z Slavíkovících (rejon Vyškov), również znane jest ciosło (Čížmář, Geislerová 1996, Obr. 4: 10).

Fragment części przyostrzowej ciosła zarejestrowano w Plaňanech (rejon Kolína) na terenie osady (Mazač, Tvrdík 2003, Obr. 4: 7).

Zachowany w całości egzemplarz ciosła niskiego oraz fragment wysokiego pochodzi z osady kultury ceramiki wstęgowej rytej w Bravantících (rejon Nový Jičín) (Krasnotuská 2008, Obr. 7: 20).

W rejonie Kutné Hora zarejestrowano kilka zabytków kamiennych wykonanych z amfibolitu. Były to 3 ciosła wysokie, 4 ciosła niskie, bliżej nieokreślone narzędzie o ostro zakończonych części pracującej, narzędzie określone w literaturze jako dłuto, a także czekan, przez badaczy nazwany dwuramiennym młotem (Pavlů, Zápotocká 2007, Obr. 38: 1–6, 8–10, 12).

Ogromną ilość gładzonych narzędzi kamiennych w typie ciosła (zarówno całe egzemplarze jak i fragmenty) pozyskano, z badanego od lat 50. ubiegłego wieku, stanowiska Bylany 1 (Rulf 1991) na Morawach (Pavlů 2000, Pavlů, Zápotocká 1983). Znaleźiska gromadne z terenu Czech zostały wcześniej opisane przez S. Vencla (1975).

Także z terenu Słowacji znane są liczne przykłady tego typu zabytków (Lichardus 1960). Z Solčian (rejon Topolčany) ze stanowiska osadowego kultury ceramiki wstęgowej rytej pochodzi egzemplarz ciosła niskiego z uszkodzoną częścią tylną wykonany z amfibolitu (Vavák 2003, Obr. 155: 18).

Również w kontekście osadowym zarejestrowano fragment ciosła na terenie Młyńskiej Doliny w rejonie Bratysławy (Farkaš 1982, Obr. 33: 6). Z miejscowości Radimov (rejon Senica) pochodzi ciosło wysokie wykonane z andezytu oraz uszkodzone ciosło niskie wykonane z bliżej nieokreślonego surowca (Farkaš 1982, Obr. 33: 1–2).

Z Morawan nad Wagiem (rejon Trnava) znany jest przykład ciosła średniowysokiego wykonanego również z amfibolitu (Bača 1985, Obr. 1: 12). Kolejny przykład pochodzi z rejonu Bratysława-Videk (Slovenský Grob). Jest to ciosło zarejestrowane w obrębie osady kultury ceramiki wstęgowej rytej (Marková 1987).

Dwa ciosła niskie z amfibolitu pochodzą z osady v Žikave (Illášová, Kuzma 1994, Obr. 84: 14, 21).

Z osady w Gánovciach z północnych obszarów Słowacji (Spisz) znane są 4 fragmenty ciosła niskich oraz kilka całych form zarówno niskich jak i wysokich (Soják 2001, tabl. LXVI: 4).

Na terenie wczesno-neolitycznej osady położonej na terenie Spišskej Novej Vsi i Smižanoch (rejon Smižianska Roveň) w kontekście warstwy kulturowej zarejestrowano kilka zabytków kamiennych wykonanych techniką gładzenia. Pozyskano sześć ciosła zachowanych fragmentarycznie w tym pięć niskich i jedno wysokie. Spośród ciosła niskich dwa wykonane były z amfibolitu, a kolejne z tzw. „niebieskiego łupku”, odmiany tufu i andezytu, a wysokie prawdopodobnie z metadolerytu. Sama osada zawierała materiał ceramiczny charakteryzujący głównie kulturę ceramiki wstęgowej rytej, a także kulturę bukowogórską i badeńską (Soják 2003, Tabl. 46).

Surowiec do produkcji gładzonych narzędzi kamiennych ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej pozyskiwała z kilku źródeł. Pochodził on z rejonu masywu Ślęzy, północnych i środkowych Moraw oraz z rejonu Rudaw Słowackich (Soják 2004).

Interpretacje kamiennych narzędzi kultury ceramiki wstęgowej rytej

Jako pierwszy, tematykę kamiennych zabytków kultury ceramiki wstęgowej rytej, w tym ciosół, podjął W. Butler (1929). Podobną tematykę poruszał w niemieckiej literaturze N. Nieszery (1995). Spośród polskich badaczy tematem tym zajmowała się M. Cabalska (1960a; 1960b), S. Milisauskas (1986), R. Grygiel (1976), L. Czerniak (1980) a ostatnio A. Czekaj-Zastawny, A. Zastawny (2002, 2004), M. Dębiec i A. Dzbyński (2006). Poza powszechnymi w kontekście osadowym ciosłami, z kulturą ceramiki wstęgowej rytej związane są również tak zwane czekany kamienne. Zabytki te cechuje bardzo małe zróżnicowanie typologiczne, dokładność wykonania oraz, w przeciwieństwie do ciosół, brak śladów użytkowania, a także niewielka wartość praktyczna, co wydaje się przemawiać bardziej za ich funkcją symboliczną, niż utylitarną (Czekaj-Zastawny 2002; 2009; Vencł 1961). Znane dotychczas znaleziska, to przedmioty wykonane są z amfibolitu (Nieszery 1995, 157–159).

Czekany kamienne kultury ceramiki wstęgowej rytej odkrywano często w pochówkach ciałopalnych. Na przykład na terenie cmentarzyska Aiterhofen-Ödmühle zarejestrowano aż trzy tego typu zabytki w wyposażeniu grobów ciałopalnych, w tym jeden zachowany w całości (Nieszery 1995, 377–381). Wśród czekanów, najliczniejszą grupę znalezisk stanowią jak dotąd zabytki pochodzące ze znalezisk luźnych, których zestawienie przedstawił S. Vencł (1960). Z Polski znany jest egzemplarz z Krakowa-Woli Justowskiej (Czekaj-Zastawny, Zastawny 2002) zaś z Słowacji znalezisko luźne z okolic Želiezova (Rejon Levice) (Farkaš Z. 1992, Obr. 17). Znane są również egzemplarze, aczkolwiek nieliczne, zarejestrowane w kontekście jam osadowych. Z osady kultury ceramiki wstęgowej rytej ze Zwiężycy (gm. Rzeszów) pochodzą dwa uszkodzone egzemplarze (Dębiec, Dzbyński 2006). Niestety na terenie omawianej osady nie zarejestrowano zabytków w typie czekana.

Amfibolitowe ciosła w kształcie kopyta szewskiego stanowią bardzo często wyposażenie męskich grobów ciałopalnych – np. na stanowisku 2 w Modlnicze (gm. Wielka Wieś) (Czekaj-Zastawny, Przybyła 2012) (Ryc. 8). Zarejestrowano tam 12 tego typu zabytków i fragmenty 6 kolejnych wykonanych również z amfibolitu. Powszechnie spotyka się je również w kontekście osadowym.

Wydaje się, że ciosła, bez względu na typ, użytkowane były w podobny sposób. Nie ma jednak pewności czy była to obróbka drewna (Grygiel 2004, 257), czy może okopywanie ziemi (Czekaj-Zastawny, Przybyła 2012, 18–24; Czopek 1999, 63).

Według Vencł'a (1961) narzędzia w kształcie kopyta szewskiego pełniły rolę ciosół (formy wysokie) oraz siekier (formy niskie). Niewielkie, ostro zakończone narzędzia kamienne, które znamy z Bylan (Pavlů, Zápotocká 2007) interpretowane były przez niego jako dłuta lub przedmioty o znaczeniu symbolicznym, ze względu na niewielkie rozmiary i małą wartość użytkową (Vencł 1961).

Uważa się, iż formy o niewielkich rozmiarach były wykorzystywane na terenie osad przy bardziej szczegółowych pracach budowlanych. Przemawiać za tym ma fakt, że w przeciwieństwie do form dużych, znajdowane są głównie na terenie trwałego osadnictwa. Większe egzemplarze odkrywane są na obrzeżach osiedli, co pozwala przypuszczać, iż służyły do wycinki drzew (Grygiel 2004, 612–613).

Na terenie osady w Świlczy zbytki z amfibolitu zarejestrowano w jamach położonych w pewnym oddaleniu od długich domów (średnio 20–25 m w linii prostej; Ryc. 7).

Jama 549 znajdowała się w południowo-zachodniej części stanowiska, jednakże nie na jego obrzeżu. Od najbliższego długiego domu dzieliła ją odległość ok. 25 m oraz duże skupisko jam osadowych, w tym glinianek o dużej powierzchni.

Jamy 1161 i 1165 położone były na północno-wschodnim krańcu osady. Od najbliższych długich domów oddzielała je odległość ok. 20 m. Tę część osady cechuje bardzo małe zagęszczenie obiektów kultury ceramiki wstępnej rytej, a wymienione tu jamy stanowią granicę obszaru zajmowanego przez społeczność tej kultury.

Ciosło niskie zarejestrowane w obrębie warstwy kulturowej znajdowało się w centralnej części stanowiska, w bliskim sąsiedztwie długich domów (od ok. 10 do ok. 20 m w linii prostej) i innych jam osadowych.

Taki rozkład jam z zabytkami kamiennymi wydaje się potwierdzać opinię (Grygiel 2004, 612–613), według której większe (jama 1161) narzędzia amfibolitowe używane były na obrzeżach osiedli, gdzie obrabiano drewno, zaś mniejsze (jama 549) wewnątrz osady, gdzie prowadzono prace lżejsze.